

Over oorlog

*En het probleem
van motivatie in crisistijd*

Simone Weil

Vertaald uit het Frans en gebracht
door Jan Mulock Houwer

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoud

Voorwoord 7

Context 9

Gedachten over de oorlog (1933) 17

De gevaren van de oorlog en de verworvenheden
van de arbeiders (1937) 35

Laten we de Trojaanse oorlog niet opnieuw
beginnen (1937) 39

De *Ilias* of het gedicht van de kracht (1940-1941) 67

De doodstrijd van een beschaving in een episch
gedicht (1941, 1943) 108

Waaruit bestaat de Occitaanse beschaving? (1943) 123

Naschrift 141

Verantwoording 148

Noten 151

Voorwoord

Wat zijn de werkelijke tegenstellingen in tot oorlog, revolutie of terreur uit de hand gelopen conflicten, wat motiveert de strijdende partijen en in hoeverre houdt die motivatie stand in de praktijk van de gewapende strijd? Dat zijn de vragen die aan de orde komen in de essays van de filosofe Simone Weil (1909-1943) die in deze bundel door samensteller Valérie Gérard^{1*} in chronologische volgorde zijn samengebracht. En wie is deze filosofe die dit alles opgeschreven heeft in een tijd van crisis, oorlogsdreiging en tenslotte oorlog (1933-1943)?

Geboren op 3 februari 1909 in Parijs, groeit Simone Weil op in een welgesteld, zeer intellectueel gezin waarin beide ouders, van Joodse origine, een agnostisch seculiere levensopvatting huldigen. In die geest worden zij en haar broer, de latere briljante wiskundige André Weil, opgevoed. Simone is leerling van Alain² op het prestigieuze *Lycée Henri IV*, daarna studente aan de al even prestigieuze *École normale*. Daar studeert ze in 1931 af in de filosofie. Vervolgens geeft ze enkele jaren les en zet zich in voor vakbondswerk voordat ze ervoor kiest om als ongeschoold arbeider in fabrieken te gaan werken. Daar wil ze van binnenuit de toestand van de arbeiders aan den lijve ervaren. In 1936 sluit zij zich aan republikeinse zijde aan bij een anarchistische eenheid van de internationale brigades om ook daar, tussen de strijders aan het front, een dergelijke ervaring op te doen.

Als kort na de militaire nederlaag van Frankrijk in 1940 in

* voor noten zie pagina 151

het door de Duitsers bezette deel van Frankrijk mensen van Joodse afkomst ernstig bedreigd worden, vertrekt zij met haar ouders naar Marseille en vandaar in juli 1942 naar New York. In november van dat jaar slaagt zij er na veel moeite in naar Londen te reizen. Op 14 december treedt zij daar in dienst van de beweging van *La France combattante* onder leiding van generaal De Gaulle met de uitdrukkelijke wens om vandaar naar Frankrijk terug te keren zodat ze daar actief aan het verzet kan deelnemen. Maar tot haar grote frustratie wordt zij slechts ingezet in een administratieve functie. In vier maanden tijd schrijft zij dan een tiental teksten voor het naoorlogse Frankrijk. Daarin neemt ze een uitgesproken standpunt in dat niet strookt met de ideeën die er in die groep heersen. Hieraan werkt ze met grote inzet en verwaarlozing van de zorg voor zichzelf tot zij er op 15 april 1943 letterlijk bij neervalt. Tijdens het daaropvolgende maandenlange verblijf in een ziekenhuis in Londen neemt zij verbitterd ontslag uit en afstand van de beweging van De Gaulle. Tenslotte overlijdt zij op 24 augustus van dat jaar in een sanatorium in Kent als gevolg van een combinatie van verwaarloosde tuberculose en zelfopgelegde voedingsbeperking.

De gekozen chronologische volgorde van de essays in deze bundel stelt de lezer in staat in een kort bestek de ontwikkeling van het gedachteleven van Simone Weil in hoofdlijnen te volgen tot in haar laatste levensjaar (1943). In dat oorlogsjaar stelt zij aan de beweging van *La France combattante* van Charles de Gaulle in Londen de cruciale motivatievraag: *Waar strijden wij eigenlijk voor?* Wat zij daarover te zeggen heeft is het onderwerp van twee hierop aansluitende andere uitgaven.³

Gedachten over de oorlog

De huidige situatie (1933) en de daardoor veroorzaakte houding van de mensen maken het probleem van de oorlog eens te meer iets van de orde van de dag. Dezer dagen leeft men voortdurend in afwachting van de oorlog. Misschien is dat gevaar denkbeeldig, maar als gevoel is het wel degelijk aanwezig en dat is een niet te verwaarlozen factor. De reactie die daarop te zien is, is paniek, niet zozeer gevoelsmatig voor de dreiging van grootschalige dood maar wel praktisch voor de problemen waarvoor men zich ineens gesteld ziet. Nergens is de verwarring duidelijker dan in de arbeidersbeweging. Als we niet een serieuze inspanning doen om dat nader te bekijken, riskeren we dat we op een dag in de nabije of verre toekomst niet meer in staat zijn om op te treden en zelfs niet om te oordelen. Allereerst moeten we de balans opmaken van de tradities waarop we tot dusver ons leven min of meer bewust gebaseerd hebben.

Tot voorbij de Eerste Wereldoorlog had de revolutionaire beweging in haar verschillende vormen niets met het pacifisme. De revolutionaire ideeën over oorlog en vrede zijn altijd geïnspireerd geweest door de herinne-

ringen aan de periode van 1792-1794 van waaruit de hele revolutionaire beweging van de 19^e eeuw is voortgekomen. In absolute tegenspraak met de historische waarheid, leek de oorlog van 1792 voort te komen uit een victorieus elan dat het Franse volk opzette tegen de buitenlandse tirannen, en tegelijk de overheersing van het hof en van de grote bourgeoisie gebroken zou hebben om de vertegenwoordigers van de werkende massa's aan de macht te brengen. Het idee van de revolutionaire oorlog is voortgekomen uit die legendarische herinnering – vertolkt in de *Marseillaise* – dat zowel in defensieve als offensieve zin niet alleen als een legitieme vorm van oorlog maar ook als een van de meest glorieuze vormen van de strijd van de arbeidende massa's tegen de onderdrukkers bruikbaar was. Het was een idee dat door alle marxisten en bijna alle revolutionairen tot en met deze laatste vijftien (naoorlogse) jaren gedeeld werd. Maar als je dat met andere oorlogen vergelijkt, levert de socialistische traditie niet één maar verschillende opvattingen op; en die zijn alle onderling strijdig zonder dat ooit iemand die tegenstrijdigheden onderzocht heeft.

In de eerste helft van de 19e eeuw schijnt de oorlog in de ogen van de revolutionairen een zeker aanzien gehad te hebben. In Frankrijk bijvoorbeeld kreeg Lodewijk Filips⁵ van hun kant hevige verwijten te horen vanwege zijn vredespolitiek, en Proudhon⁶ schreef toen een eloquente lofzang op de oorlog. Voor de onderdrukte volkeren droomde men toen evenzeer van bevrijdingsoorlogen als van opstanden. In 1870 dwong de oorlog de proletarische organisaties, met name de internationale, voor het eerst om op een concrete manier stelling

te nemen over het probleem van de oorlog. Dat deed die organisatie door een schrijven van Marx, waarin hij de arbeiders van de twee oorlogvoerende landen opriep om zich te verzetten tegen iedere poging van (offensieve) verovering, maar in volle overtuiging deel te nemen aan de verdediging van hun land tegen de aanval van de tegenstander.

Van een geheel andere opvatting getuigt een schrijven van Engels⁷ uit 1892 met een veelbetekenende verwijzing naar de herinneringen aan de oorlog van honderd jaar eerder. Daarin nodigde hij de Duitse sociaaldemocraten uit om met al hun krachten deel te nemen aan een eventuele oorlog van Frankrijk in bondgenootschap met Rusland *tegen* Duitsland. Daarbij ging het niet meer om de aanval of de verdediging, maar om, ongeacht hoe, het beschermen van het land waar de arbeidersbeweging het machtigst was en het vernietigen van het meest reactionaire land. Anders gezegd, volgens die opvatting – die strookte met die van denkers als Plechanov,⁸ Mehring⁹ en anderen – moest een besluit over een (gewapend) conflict resultaatgericht zijn; er moest bekeken worden welke uitkomst het gunstigst kon zijn voor het internationale proletariaat, en op die basis moest er partij gekozen worden.

In directe tegenspraak hiermee was de opvatting van de bolsjewieken in Rusland en van de Spartacusbeweging in Duitsland. Volgens hun idee moest, met uitzondering van nationale of revolutionaire oorlogen volgens Lenin, of alleen van revolutionaire oorlogen volgens Rosa Luxemburg,¹⁰ het proletariaat erop hopen dat zijn land overwonnen zou worden en moest het de strijd sa-

boteren. Die opvatting was gebaseerd op het begrip van het imperialistische karakter van de oorlog, mogelijk met uitzondering van de hierboven genoemde gevallen. Dat maakte dat elke oorlog vergeleken kon worden met een ordinaire ruzie tussen boeven om de buit. Maar dat bezorgde die opvatting serieuze problemen: het leek de eenheid van actie van het internationale proletariaat op te breken door de arbeiders van elk van beide landen in te zetten voor de nederlaag van hun eigen land tot voordeel van de overwinning van het imperialisme van de vijand; en dat moesten de arbeiders van de tegenstander nu juist zien te verhinderen. De beroemde uitspraak van Liebknecht:¹¹ “Onze voornaamste vijand is in ons eigen land”, stelt dit probleem heel helder: door aan de diverse nationale fracties van het proletariaat een verschillende vijand te geven worden die fracties tegen elkaar opgezet.

Zo te zien schept de marxistische traditie wat de oorlog betreft noch eenheid noch duidelijkheid. Eén punt hebben al deze theorieën wél gemeen, namelijk de categorische weigering de oorlog te veroordelen. De marxisten, en met name Kautsky¹² en Lenin, haalden graag de uitspraak van Von Clausewitz aan waarin de oorlog voorgesteld wordt als een voortzetting met andere middelen van de politiek in vreedstijd. Daaruit volgt dat een oorlog (volgens hen) niet beoordeeld moet worden op het gewelddadige karakter van de gebruikte middelen maar op de doelstellingen die met deze middelen nagestreefd worden.

Na de Eerste Wereldoorlog is er bij de arbeidersbewe-